

3.5 Professionals de la informació, la comunicació i l'educació davant la infoxicació i les fake news: col·laborem?

Alexandre López-Borrull, Josep Vives-Gràcia i Joan-Isidre Badell

Alexandre López-Borrull, Professor agregat de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), on és el director del Grau d'Informació i Documentació. Doctor en Química per la Universitat Autònoma de Barcelona i professor ajudant en la mateixa universitat en el període 1998-2009. Llicenciat en Documentació per la UOC. Com a investigador ha treballat en els aspectes legals de la informació, fonts d'informació en ciència i tecnologia i ha participat en diversos projectes. Els seus interessos actuals de recerca estan relacionats amb la ciència oberta, les revistes científiques i les dades de recerca en obert. Forma part del grup de recerca Knowledge and Information Management in Organizations (KIMO).

Josep Vives-Gràcia és cap del Servei de Biblioteques del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Llicenciat en Documentació i diplomat en Biblioteconomia i Documentació, ha treballat també en biblioteques especialitzades i universitàries. Professor col·laborador dels Estudis d'Informació i Documentació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Ha publicat articles sobre ètica professional, propietat intel·lectual, alfabetització informacional, i gestió bibliotecària.

Joan-Isidre Badell, bibliotecari a la Universitat Pompeu Fabra (UPF), és professor associat del Departament de Comunicació de la UPF i professor col·laborador a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Anteriorment va ser professor a la Universitat de Vic (UVic) (1999-2008), on va ocupar el càrrec de director de departament i de coordinador acadèmic (2002-2005). És diplomat en Biblioteconomia i Documentació per la Universitat de Barcelona (UB), màster en Gestió de la Documentació Digital (UB) i doctor en Informació i Documentació en la Societat del Coneixement (UB). Investigador col·laborador de DigiDoc (Documentació digital) de la UPF des de 2006.

Resum

La present comunicació és una aproximació al fenomen de les notícies falses (fake news), i la seva relació amb la disciplina de la informació i la documentació, fent èmfasi en el rol que els professionals de la informació i els bibliotecaris poden exercir. Per a fer-ho, es presenten diverses visions relatives a les notícies falses, considerant el seu impacte, el paper dels mitjans socials en la seva difusió, els dilemes de la creació d'algoritmes com a filtre i el paper que la cura de continguts pot tenir per a minimitzar el seu efecte. Com a principals conclusions, es defensa el paper del bibliotecari en l'avaluació de recursos, fonts i notícies i la necessària relació que professionals de l'educació, la comunicació i la informació han de tenir en compte per a poder combatre de forma eficient un problema, el de la

desinformació, que es concretarà com afecta a diversos àmbits i sectors i que està relacionat, també, amb els conflictes socials i polítics que estan tenint lloc el segle XXI. Algunes de les possibles solucions que s'apunten plantegen una revisió adequada d'una sèrie de pràctiques i activitats que fins ara s'han estat desenvolupant, així com una necessària evolució de conceptes com l'alfabetització informacional o la media literacy concretats en projectes tant d'abast local com global.

Paraules clau: fake news; postveritat; notícies falses; ètica professional; bibliotecaris; professionals de la informació; alfabetització informacional; desinformació.

3.5.1 Introducció

L'avaluació de les fonts d'informació, fossin obres de referència o no, ha estat una de les tasques que tradicionalment els bibliotecaris, documentalistes o bé professionals de la informació en una visió àmplia han tingut associades. Això era així, i així també era entès pels usuaris, que entenien que algú havia contrastat que aquella font fos confiable, a la qual s'havien associat una sèrie de controls (autoria, biaixos, qualitat, etc.) per a validar la qualitat de la informació que contenia. La irrupció d'internet, el bloc, el món web i els mitjans socials trenquen amb algunes derives monopolistes de la capacitat de comunicar informació i ja no només editors de diaris, revistes, llibres o altres mitjans de comunicació de masses tindran la capacitat d'emetre els seus missatges (Casero-Ripollés & López-Meri, 2015). És en aquest escenari de transició on emergeixen novament amb força els problemes de la infoxicació i la desinformació.

La consolidació dels mitjans socials amb la seva facilitat d'ús sembla haver catalitzat el fenomen de les fake news, que es presenten avui dia com un problema a l'hora de terminar la veracitat d'una dada o una informació. És també a partir del 2016 que el creixement de la difusió de les notícies falses i la seva relació més o menys directe amb processos electorals i conflictes polítics i socials actuals (cursa presidencial Estat Units, Brexit, eleccions França i Brasil, referèndum 1O a Catalunya) ha fet que tingui una presència en el debat polític, mediàtic i social major. Així, com afirma Journell (2017), el fenomen de la mentida distribuïda massivament per internet esdevé una nova arma molt potent de propaganda. Mcnair (2018) situa encertadament el seu auge en un context polític i social i afirma que "el concepte fake news ha esdevingut una eina política per denunciar continguts periodístics amb els quals s'està en desacord, d'una banda, però també per atacar els mitjans independents i lliures de l'altra". De vegades, doncs, en el joc polític tot esdevé fals, com si restèssim en un marc mental en el qual se situa volgudament el posicionament del contrari lluny de la certesa. Com a conseqüència, la premsa com a quart poder és jutjada pel seu marc ideològic i no per la validesa i l'objectivitat del seus continguts.

Mcnair també destaca el que les fake news no són la malaltia, sinó un símptoma. És una expressió d'una crisi més àmplia cap a les elits, els membres de les quals fan mans i mànigues per mantenir els seus rols tradicionals a les democràcies liberals. Un símptoma de quelcom més profund de crisi de la societat. Nogensmenys, en el brou on es couen les fake news es banyen els populismes, el desprestigi de les elits, però també el dels mitjans de comunicació i, per extensió, el dels periodistes. És en aquest entorn nou, ple de nous

mitjans digitals no prou ben referenciats, que pren més importància que mai l'avaluació de les fonts d'informació (López-Borrull, 2018).

Aquesta crisi de confiança en els sistemes convencionals d'informació i comunicació ha de fer plantejar a professionals de la informació, la comunicació i l'educació quin paper hauríem de jugar. Així, ens trobaríem en un doble repte com a persones i com a organitzacions, en primer lloc com poder determinar el grau de confiança que una font d'informació o bé un contingut ens ofereix, però també com tractar de revertir la situació en la mesura del possible en el moment en el qual la notícia falsa s'ha començat a viralitzar.

Des de la visió dels professionals de la informació, fins ara sempre havíem tingut el rol de formar usuaris en l'ús de fonts d'informació, ja fossin obres de referència en entorns de biblioteca pública o bé bases de dades i revistes científiques de qualitat en biblioteques universitàries. El nou repte s'esdevé actualment incloent en l'ecosistema els mitjans socials, atès que com hem vist són els llocs on el ciutadà sovint contacta amb les noves notícies i esdeveniment abans que en els mitjans de comunicació tradicional (Shearer & Gottfried, 2017).

En el present treball serà presentada una visió general de la problemàtica de les fake news incloent algunes de les propostes i projectes que s'estan duent a terme per a lluitar-hi.

3.5.2 La veritat i la postveritat en el marc de les lluites ideològiques. Classificació de les fake news i altres notícies qüestionables

La literatura científica referent a les fake news així com el debat mediàtic i social al seu voltant ha crescut de forma important sobretot després de la campanya electoral de les eleccions presidencials dels Estats Units de 2016 (Allcot & Gentzkow, 2017). Recordem que encara que sempre hi ha hagut mitjans de comunicació que difonguessin notícies falses i amb molt baixa credibilitat, tant centrades en la paròdia, els rumors o directament amb biaixos polítics, socials o econòmics, el fet és que amb la facilitat actual per a que la ciutadania, entitats i empreses esdevinguin creadors i emissors de continguts, s'ha instal·lat una pràctica de la qual veiem les xifres, però costa predir els seus efectes (Burkhardt, 2017).

Journell (2017) i també McNair (2018) esmenten el fet que la novetat ve amb com Trump tracta els mitjans que li són suposadament contraris com a fake new, de forma que crea un nou marc mental, que vincula la idea de fake a la informació que contradia la pròpia ideologia. És a dir, si s'esmenta que aquell mitjà és crític amb tu genera o inventa notícies, el que fa perillós és que la veritat no és rellevant, sinó accessòria i complementària al posicionament polític. Així, la veritat com a valor ideològic esdevé no només subjectiva en la lògica partidista, sinó també en cada ideologia té una visió d'objectivitat. Les coses són veritat o no en funció del posicionament respecte a les polítiques d'un president. És canvi rellevant i perillós, perquè més enllà de les diferències, la veritat necessària convergir en el mínim consens necessari. Recordem també en aquest sentit com cada cop els debats polítics es centren sovint en dades que són magnificades, deformades i sovint eines d'intercanvi. Així per exemple cada cop veiem campanyes electorals centrades més en visualitzacions i infografies (Gutiérrez-Rubí, 2012).

Des del punt de vista de la comunicació, cal tenir també en compte com el cicle de producció de notícies que permetia una verificació de qualitat s'ha trencat, amb un model d'informació contínua de 24 hores on les xarxes socials obliguen a estar generant i difonent notícies de forma permanent i si es fa abans de la competència, millor. Això ho fa terreny adobat per a les notícies falses. Rochlin (2017) prefereix parlar de fake news només quan s'ha generat un titular i una història deliberadament falsa en un lloc web que presenta un conjunt de notícies també falses. En aquest context, però, tant des de la política com dels mitjans s'amplia el concepte de fake news per a coses que no ho serien, i notícies que ho haurien de ser, en canvi no ho són considerades”.

A continuació presentem una classificació que permet acotar millor que seria i què no seria fake news. Evidentment, pensant en la lògica Trump, una notícia crítica amb una política presidencial no seria fake news per si sola, sinó ho podrien ser les dades o la informació transmesa.

Zimdars (2016) va definir 11 etiquetes per a definir llocs web de baixa confiança, incloses en el portal OpenSources.co. Creiem que es tracta d'una classificació rellevant, atès que tot i englobar les fake news, presenta un marc en el qual presenta altres tipus de continguts que poden generar els mateixos dubtes respecte la seva veracitat (veure taula 1).

Etiqueta	Descripció
Fake news	Fonts que fabriquen informació de nou, difonen contingut enganyós o distorsionen les notícies reals.
Sàtira	Fonts que empren humor, ironia, exageració, ridícul i informació falsa per a comentar esdeveniments actuals.
Biaix extrem	Fonts que provenen d'un punt de vista particular i poden basar-se en la propoaganda, la informació contextualitzada i les opinions distorsionades com a fets
Teories de la conspiració	Fonts que són conegudes promotores de teories de la conspiració
Rumor	Fonts que difonen rumors, insinuacions i afirmacions no verificades

Notícies d'estat	Fonts en estats repressors que operen sota l'aprovació del govern
Pseudociència	Fonts que promouen pseudociència, metafísica, falàcies naturalistes i altres afirmacions científicament dubtoses.
Hate News	Fonts que promouen activament el racisme, la misogínia, l'homofòbia i altres formes de discriminació
Pescaclics (clickbait)	Fonts que proporcionen contingut generalment creïble, però empren titulars exagerats, enganyosos o qüestionables, descripcions de mitjans socials i/o imatges
Procedir amb cura	Fonts que poden ser confiables però els continguts de les quals requereixen una verificació posterior
Política	Fonts que proporcionen informació generalment verificable de suport a certs punts de vista o orientacions polítiques

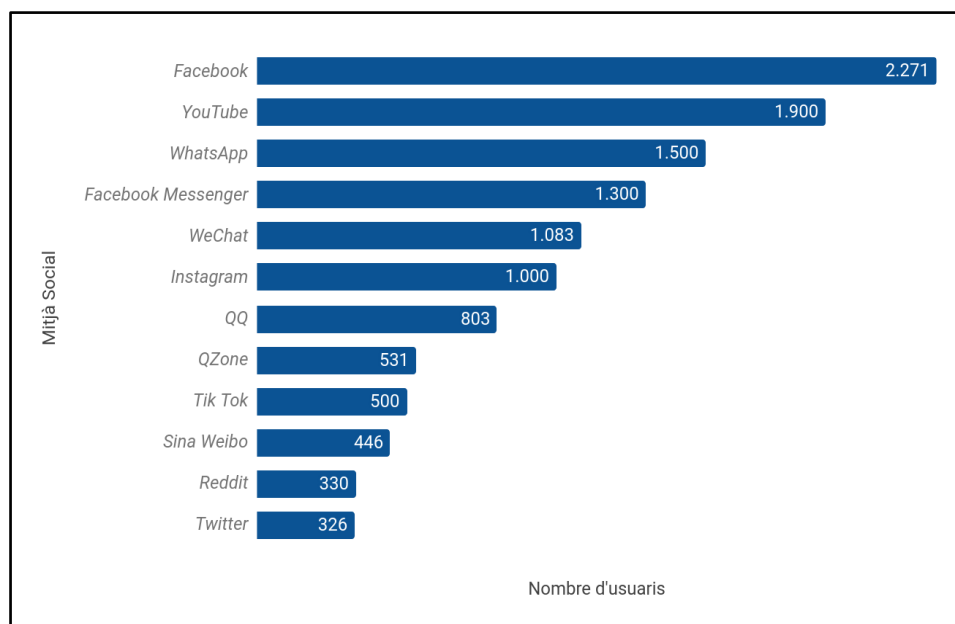
Taula 1: Etiquetes de classificació de OpenSources.co, un portal de llistes curades de fonts en línia
Font: <http://www.opensources.co/>

En un entorn canviant en el qual ens trobem actualment, en el qual es generen nous mitjans de comunicació, noves fonts d'informació i nous mitjans socials, una classificació com aquesta esdevé molt adient per a poder destriar clarament què és cert i que s'allunya de la veritat, en alguns casos amb una claredat evident i en d'altres en una escala de grisos difícil de copsar.

3.5.3 Mitjans socials, entre la intel·ligència artificial i la cura manual de continguts.

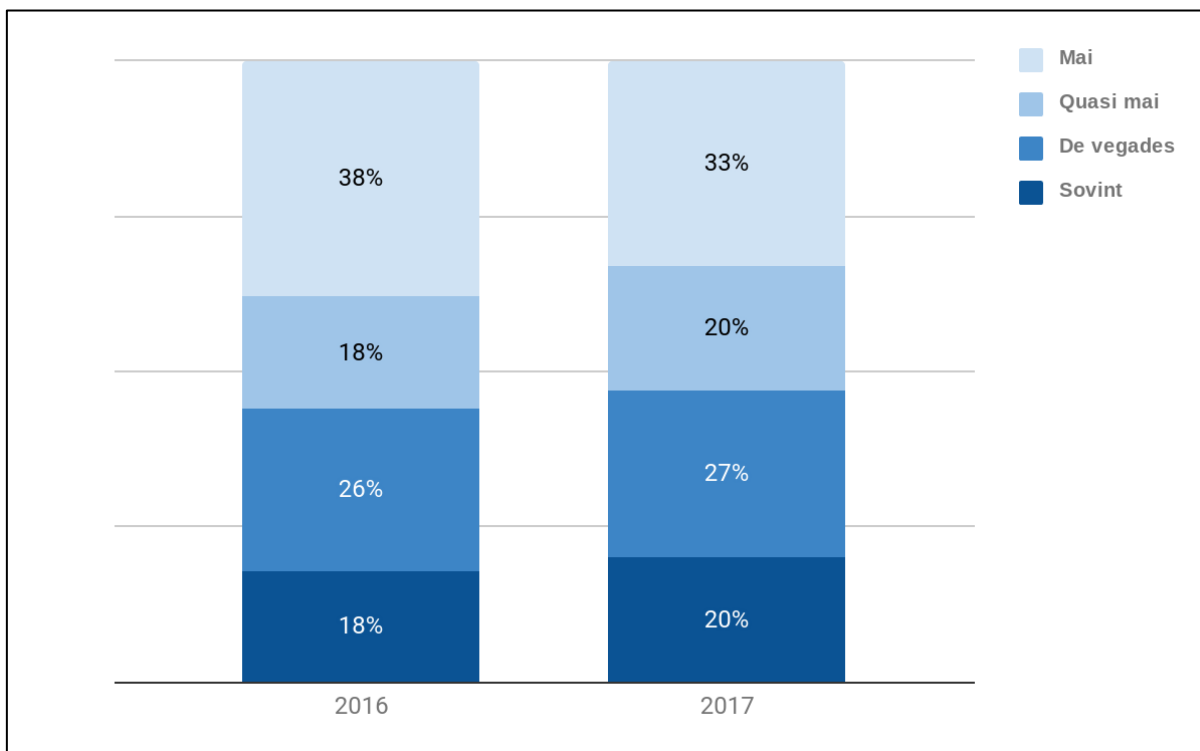
Enlloc com en els mitjans socials el debat sobre la desinformació per a la manipulació de l'estat d'opinió de la societat ha estat més rellevant. Evidentment, un dels motius és la omnipresent centralitat que tenen en la societat i l'intercanvi d'informació. Així ho demostren totes les dades sobre xifres d'usuaris (veure gràfica 1). D'altra banda, la presència mediàtica i fins i tot política és molt important, veient a Mark Zuckerberg declarant davant del fiscal especial nomenat per Trump per a estudiar la possible implicació

de xarxes russes per a la manipulació de perfils, bots i continguts en el marc de la campanya presidencial del 2016 (Lapowsky, 2018). Semblaria per les dades que el problema serien al voltant de 3000 anuncis publicats a Facebook i Instagram, de comptes falsos lligats a la propaganda russa, amb un abast de 126 milions d'usuaris a Facebook (Bessi & Ferrara, 2016).

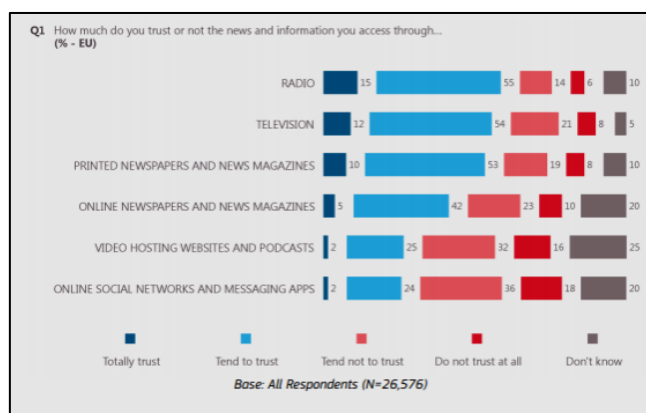
Gràfica 1: Mitjans socials amb més usuaris (Gener 2019, en milions)
Font: Statista

Per a copsar plenament l'abast d'aquest fet, cal tenir en compte que Facebook a més a més de mitjà social, es converteix en si mateix en un mitjà de comunicació, on els continguts són allò a difondre, i el mitjà social es converteix en el lloc de referència per a assabentar-se de tot el que està succeint ja sigui per recomanació d'altres usuaris o per la quantitat de continguts presents. El seu paper en esdeveniment com ara la primavera àrab, juntament amb Twitter, ha estat força estudiat (Bruns & Highfield & Burgess, 2013). El Pew Research Center en un estudi el 2017 va comprovar com als Estats Units un percentatge molt elevat de la societat emprava Facebook per a informar-se del que estava succeint, com es pot veure a la gràfica 2 (Shearer & Gottfried, 2017). Així, mentre el 66% dels enquestats diuen emprar Facebook, un 45% ho fan per a estar informats. De nou, l'experiència d'un mitjà social entre els continguts dels propers i la informació del que succeeix al món.

Gràfica 2. Percentatge d'adults als Estats Units que segueixen les notícies a través dels mitjans socials (2016, 2017)
 Font: Pew Research Center

Per a reblar aquesta visió des de l'entorn europeu, ens centrem en una de les darreres enquestes rellevants sobre el fenomen dutes a terme per la Comissió Europea (2018a), el Flahs Eurobarometre 464 de febrer del 2018, dedicat a les fake news i la desinformació en línia. De l'interessant enquesta, en destaquem les següents dades:

Gràfica 3. Nivell de confiança dels europeus en general amb la informació difosa per diversos mitjans
 Fonts: Flash Eurobarometer 464

Aquestes dades reflecteixen que tot i que alguns mitjans tenen una major credibilitat, són de fet tots els qui es veuen afectats per una certa desconfiança dels usuaris, que mantenen un nivell baix de credibilitat. Així mateix, els resultats destaquen que són dues terceres parts dels enquestats els qui afirmen que almenys un cop a la setmana es troben amb fake news i que existeix també una majoria que creu que és un problema en el seu país i per a la democràcia en general. Resulta també significatiu que tot i que la població té un nivell de confiança elevat en la seva habilitat per a identificar notícies falses, només un 15% es senten molt segurs al respecte. Aquests resultats són similars i generalitzables entre tots els països i tots els diferents grups sociodemogràfics.

En els darrers anys s'han anat publicant diversos estudis que tracten de la viralitat de les notícies falses (Alcott & Gentzkow, 2017; Silverman, 2016). En ells, es descriu com la història més popular viralitzada és falsa, a un ritme més gran que les notícies considerades serioses. Això fa pensar en el paper del propi ciutadà a l'hora de difondre continguts. Així mateix, Vosougui, Roi i Aral (2018) han conclòs que el contingut fals es difós més lluny, més ràpid i més àmpliament que els continguts certs amb els quals van comparar, essent aquest efecte més rellevant en tractar-se de notícies polítiques per sobre de les relacionades amb terrorisme, desastres naturals, ciència o llegendes urbanes.

Considerant tot el que hem esmentat, els mitjans socials, preferentment Facebook i Twitter s'han adonat que la falta de fiabilitat en els continguts que es difonen és una amenaça real per a la seva pròpia subsistència, juntament amb el tractament de les dades i la privacitat, com s'ha pogut veure en el cas de Cambridge Analytica. Si els mitjans socials es converteixen només en un altaveu de la proximitat i rumors no contrastats, perden part de la seva essència, del seu interès comercial i el sentit de la pròpia experiència d'usuari. Fixem-nos en algunes de les propostes i iniciatives que han dut a terme.

L'octubre del 2017, Facebook va realitzar un experiment per a bifurcar els continguts de mitjans professionals i els creats pels propis usuaris a diversos països que representaven l'11% de la població mundial (Sri Lanka, Bolívia, Guatemala, Cambotja, Sèrbia i Eslovàquia). Així, en el News Feed dels contactes només apareixen continguts creats per usuaris i anuncis. El març del 2018 van decidir no seguir amb l'experiència després de les crítiques evidents de periodistes i mitjans que veuen reduït el seu trànsit (Wong, 2018), però també perquè es considerava que era un experiment orwellià (Hern, 2017). Per a Facebook, el 2018 havia de tenir com a repte trobar una identitat i una experiència positiva i clara (per tant, fidelitzadora) o en temps que els usuaris fossin al mitjà fos valuós⁴¹. El que Zuckerberg esmenta com promoure la comunitat té també la idea de promoure d'alguna forma els continguts creats pels usuaris, dependre menys de les grans notícies i onades informatives, més allunyat de les campanyes electorals, i per tant menys lligat a la possible desinformació. Molt recentment, a banda dels seus propis algoritmes i serveis de verificació, Facebook ha arribat a un acord amb verificadors externs com Newtral o Maldita.es per a combatre les notícies falses⁴². Una altra de les preocupacions dels mitjans socials no és tant com els usuaris comparteixen els continguts falsos, sinó com les tecnologies permeten que robots i perfils falsos en creïn i

⁴¹ <https://www.facebook.com/zuck/posts/10104413015393571>

⁴² https://elpais.com/tecnologia/2019/03/12/actualidad/1552350738_032029.html

generin. En aquest cas, doncs estariem parlant d'estratègies actives de tercers per a modificar els estats d'opinió dels usuaris, per la aparent credibilitat que un contingut molt repulcat o agradat pot donar a usuaris menys avesats als mitjans socials. Shao et al (2017) han estudiat el fenomen i han conclòs que els social bots tenen també un paper clau en la difusió de la desinformació. En aquest sentit, per exemple, Facebook en un estudi propi va concloure que el principal contribuent a la difusió de notícies falses no eren les tecnologies sinó els usuaris (Weedon, Nuland & Stamos, 2017). Així mateix, Twitter també ha anat posicionant-se i fent esforços per a poder filtrar la veritat. Com hem esmentat anteriorment, en alguns estudis es calcula que al voltant d'un 20% del tràfic de fake news podria provenir de bots sospitosos (Bessi & Ferrar, 2016). Alguns dels canvis que Twitter ha anat incorporant són 1. No permetre penjar contingut idèntic o substancialment similar a múltiples comptes. 2. No permetre fer accions com Likes, Retweets o Follows des de múltiples comptes (Roth, 2018). Caldrà veure com aquests decisions afecten no només al que volen resoldre, sinó al treball dels gestors de comunitats que empen múltiples perfils per a treballar com a professionals de la informació i la comunicació. Autors com Lomas (2018) afirma que les notícies falses són de fet una crisi existencial dels mitjans socials.

Així doncs, els mitjans socials estan apostant per emprar algorismes de detecció de continguts falsos (darrerament Whatsapp amb imatges⁴³), a la vegada que confiant en una cura de continguts manuals, tant interna com externa per a recuperar credibilitat i demostrar, amb fets i aparences que tot i que es diuen no responsables, sí que són sensibles a les fake news.

Per la seva banda, Google també ha centrat els seus esforços en la millora de la seva capacitat per filtrar continguts considerats falsos a través del seu projecte Google News Initiative, que pretén treballar en relació amb els mitjans de comunicació ja existents, en valorar que són els principals interessats en diferenciar-se d'emissors de fake news (Martens et al, 2018).

3.5.4 Polítiques d'informació i comunicació per a combatre la desinformació

Hem tractat anteriorment com els mitjans socials, en els quals hi ha el focus de les fake news, malden per a combatre la desinformació. Tot i que inicialment han estat bàsicament reactius, comencen a ser cada cop més proactius. A aquest fet cal afegir que esdevé una preocupació greu en les polítiques europees. Així, s'estableix una certa correlació teòrica entre la feblesa política en el marc de la Unió Europea i els processos de desinformació, augment de populismes i extrema dreta i en el fons, crisi dels partits tradicionals, bastides d'una idea d'estat del benestar sacsejat també per la crisi econòmica. La lògica que s'associa és, segons la pròpia Comissió europea (2018b), "la desinformació erosiona la confiança en les institucions i en els mitjans de comunicació digitals i tradicionals i perjudica a les nostres democràcies tot obstaculitzant la capacitat dels ciutadans per a prendre decisions

⁴³ <https://www.lavanguardia.com/tecnologia/20190313/461014731450/whatsapp-prueba-nueva-funcion-detectar-imagenes-falsas-redes-sociales-facebook-tecnologia-portada.html>

informades. Sovint, la desinformació també dona suport a idees i activitats radicals i extremistes. A més a més, erosiona la llibertat d'expressió...”.

Certament es pot debatre sobre si la consideració de ciutadania crítica o hipercrítica és adient sempre i quan no es qüestionin els marcs de referència establerts (estats, unió europea, economies del capital, etc.), però aquest no és l'objectiu de l'actual estudi. La preocupació sobre com aquest esperit d'opinió afecta l'estatu quo s'ha vist reforçat amb alguns processos electorals on la desinformació ha estat una metainformació recurrent (presidencials dels Estats Units, referèndum del Brexit, eleccions franceses del 2017, eleccions al Brasil del 2018). De cop, uns resultats inesperats tenen relació amb les fake news.

En un document rellevant com a visió consensuada de l'anàlisi del fenomen i els intents de regulació anomenat “La lluita contra la desinformació en línia: un enfocament europeu”, es considera que “l'exposició dels ciutadans a una desinformació a gran escala, incloent informació enganyosa o completament falsa, representa un gran repte per a Europa”.

Per a treballar l'assumpte, es va crear un grup d'alt nivell. Cal dir respecte a aquest grup dos aspectes: a nivell espanyol hi havia la presència del mitjà Maldito bulo i en el total del grup hi destaquen els professionals de la Comunicació. Considerem que hi manquen col·lectius del món bibliotecari i educatiu que podrien enriquir la visió i les propostes de solució, atès que com anirem comentant, no hi ha una solució des de la comunicació o la pedagogia, sinó que calen aproximacions integrals des d'una visió informativa, social, legal i tecnològica.

A banda de la visió conjunta europea, diversos membres de la UE han estat treballant en regulacions pròpies, destacant els debats que hi ha hagut a França⁴⁴ i Alemanya⁴⁵. Així, en el cas francès, la proposta de llei permet que en període electoral es pugui demanar que siguin eliminats determinats continguts de mitjans i llocs web. Per la seva part, Alemanya va legislar en la línia d'imposar fortes multes als serveis de continguts que siguin responsables de la difusió de continguts falsos. Autors com Tambini (2017) han proposat als legisladors que les polítiques haurien d'incentivar l'alfabetització de la ciutadania i l'autoregulació per part de les plataformes, a la vegada que defensen solucions que no haurien de passar per augmentar la pressió i responsabilitat sobre els mitjans de comunicació.

3.5.5 Neutralitat bibliotecària, veritat i fake news

Quan hom consulta un diari, un compte de Twitter o senzillament se segueix les notícies d'un canal de la seva pròpia elecció, l'usuari espera que l'emissor li faci arribar una sèrie d'informacions que justifiquin el temps d'atenció que li està dedicant. Passa, però, que no existeix un únic lector, seguidor o espectador de manera que a priori no podem saber si la voluntat d'aquella persona és llegir o escoltar informacions que complementin els seus coneixements sobre el tema o més aviat el que és vol refermar la idea que ja té sobre aquell tema. Si en alguna cosa podem estar d'acord és amb la polarització d'allò que se'n diu

⁴⁴ <https://www.politico.eu/article/french-parliament-passes-law-against-fake-news>

⁴⁵ <https://www.bbc.com/news/technology-42510868>

opinió pública i, sobretot, la de l'opinió *publicada*. Dit d'una altra manera, qui segueix un mitjà de comunicació espera rebre la *veritat* o la *seua* veritat?

Recentment, en un article acadèmic, es qüestionava que les biblioteques públiques espanyoles tinguessin llibres sobre el que els autors anomenaven falsa ciència i comparaven la disponibilitat de títols d'homeopatia amb la de documents sobre quimioteràpia (Cortiñas-Rovira, S. y Darriba Zaragoza, M., 2018). Per aquests autors "... la simple POSSIBILITAT de posar a disposició de ciutadans no formats en ciència, informació sobre aspectes de medicina no verificats, suposa una amenaça per a la salut de la ciutadania i posa en dubte la funció de cohesió social que Solimine (2012) atorga a les biblioteques públiques."

Les xarxes socials han esdevingut una plataforma ideal per difondre missatges de dubtós (i perillós) valor científic com és el cas dels anomenats moviments antivacunes. Tant és així que la mateixa OMS⁴⁶ ha inclòs la resistència a la vacunació com una de les qüestions a treballar durant el 2019 ja que, per exemple, els casos de xarampió han augmentat un 30 % a nivell mundial (l'OMS, però, matisa que no tot és per culpa de la negativa a vacunar-se). La biblioteca pública no deixa de ser un mirall de la societat i directament es veu interpel·lada per persones usuàries que consideren que determinats títols no haurien de trobar-hi lloc en els seus prestatges.

La llista, però de matèries "sensibles" augmenta dia rere dia. És idoni tenir llibres amb títols com *Los niños con los niños, las niñas con las niñas* o *El Libro de las niñas*? I diaris que segons algunes opinions de persones usuàries consideren poc objectius? Aquesta llista, però, sembla no tenir final, podem incorporar aspectes de memòria històrica, interpretacions econòmiques, biografies, etc.

En la mateixa mesura que augmenti la presència de les biblioteques a la societat, i cada cop són més presents, més debat suscitaran els criteris a partir dels quals fornim les nostres col·leccions. Les fake news no només les podem trobar en els mitjans de comunicació, sinó també a molts llibres i d'altres documents que es publiquen. Els professionals de la comunicació tenen un repte intern molt important, com gestionar un entorn que genera, sens dubte, fake news i de retruc, als professionals de la informació i la documentació se'ns presenta la necessitat de com abordar la presència d'aquests documents a les col·leccions bibliotecàries.

Fins ara, les col·leccions d'una biblioteca eren el fruit d'una selecció a partir d'uns determinats criteris, uns criteris que pretenien donar una visió determinada d'un tema en un moment determinat però amb una intermediació humana. En paral·lel, els algorismes dels cercadors es limitaven a mostrar-nos informacions d'un determinat tema a partir de càlculs matemàtics on allò important era la rellevància, no la qualitat de la informació. Sembla, però, que alguna cosa es comença a moure en el món dels gegants d'Internet i així per exemple Facebook ha anunciat recentment que reduirà la rellevància de continguts relacionats amb moviments antivacunes⁴⁷. Això ja és una decisió no de censura en tant que eliminació dels continguts com sí de trencar la neutralitat.

⁴⁶ <https://www.who.int/es/emergencies/ten-threats-to-global-health-in-2019>

⁴⁷ https://www.lavozdegalicia.es/noticia/sociedad/2019/02/16/facebook-relegara-contenidos-relacionados-antivacunas/0003_201902G16P25992.htm

La neutralitat de la biblioteca pública ha estat fins ara un dels seus valors, aquesta neutralitat, però ha d'assumir l'existència de les fake news i si no és així, quina és la millor manera de fer-ho? La visió tradicional ha estat fins ara la de practicar aquesta neutralitat i treballar per a que la persona usuària sigui qui ha hagut d'analitzar la informació i fer-se la seva pròpia opinió (Anderson, 2017).

Per afrontar aquesta discussió que, avancem, és molt complexa creiem que podem partir d'un seguit de postulats (Anderson, 2017):

- Existeix la veritat objectiva.
- Els éssers humans estan capacitats per reconèixer-la de manera fiable.
- Cal esperar de les biblioteques que ajudin als seus usuaris a distingir entre la veritat objectiva i la falsedat i a que pensin críticament per ells mateixos (abans que conduir als usuaris cap a una posició social o política determinada).
- A les biblioteques no intentem evitar que els usuaris trobin falsedats sinó que fem el que ens és possible per ajudar-los a llegir críticament i arribar a conclusions vàlides i ben informades sobre el que és veritable i bo i el que és fals i dolent.

Hem de tenir en compte que actualment una biblioteca pública no és només una col·lecció sinó també un conjunt d'activitats (conferències, tallers, exposicions, cursos...) i recursos d'accés a informació que se situen fora de la biblioteca (ordinadors, connexions Wi-Fi, etc.). Realment seria poc efectiu retirar dels prestatges determinades lectures quan des dels mateixos ordinadors de la biblioteca es poden accedir a continguts similars (a no ser que hom pensi també en filtrar els continguts).

Sabem que una de les màximes ètiques de la nostra professió és, com hem dit, la neutralitat, entesa com que "els bibliotecaris i altres treballadors de la informació estan estrictament compromesos amb la neutralitat i amb una postura imparcial en relació a la col·lecció, l'accés i el servei. La neutralitat té com a resultat el major equilibri possible en la col·lecció i en l'accés a la informació" (IFLA, 2012). Al mateix temps els bibliotecaris-documentalistes "donen suport als usuaris en la seva recerca d'informació" i "ofereixen serveis per incrementar les habilitats de lectura", especialment "promouen l'alfabetització informacional incloent la capacitat per identificar, localitzar, avaluar, organitzar i crear, utilitzar i comunicar informació" (IFLA, 2012).

En paral·lel, però, ens trobem amb un auge de determinades publicacions que, sota la cobertura de "divulgació" introdueixen elements i opinions que són molt discutibles o, senzillament, falsos. Malauradament és més fàcil (i més comercial) editar llibres sobre antivacunes que llibres de divulgació rigurosos sobre la matèria. Cal sumar-hi un nou element, les persones que estan disposades a *creure-hi*. Potser la neutralitat de la col·lecció rau, no en l'eliminació d'aquest continguts, sinó en la proporcionalitat d'aquests en els prestatges.

Paral·lelament, un dels objectius de l'alfabetització informacional és precisament crear usuaris crítics en l'ús de la informació que sàpiguen distingir les fonts d'informació fiables de les que no ho són. Recordem que durant els atemptats de Barcelona i Cambrils una de les claus fou la pedagogia que es va fer per a que la ciutadania només consultés comptes oficials per informar-se i es llançaren missatges que anaven en aquest sentit (Catà, 2017).

En aquesta epidèmia desinformativa no estem sols i tampoc és un problema nou, passa, però que les xarxes de la informació han amplificat l'efecte i la seva difusió i, també que grups d'opinió que fins ara eren minoritaris han sabut explotar molt bé la potencialitat de les xarxes socials per fer arribar el seu missatge.

Del que ara anomenem fake news ja en teníem notícia el 2004 emmarcades en programes televisius satírics, els quals presumien de ser líders en aquest tipus de "notícies", la qüestió, però es circumscriu a aquest tipus de mitjans (Becker, 2016). A aquesta mala praxis informativa només cal sumar-hi la potència del que es denomina de manera genèrica big data per obtenir un còctel que pot arribar a canviar tendències mundials. La pel·lícula *Brèxit* (2019) del director Toby Haynes ens mostra amb tota cruesa com actualment és possible influir en l'opinió de la ciutadania gràcies a l'anàlisi de dades que s'obtenen del comportament a les xarxes de la ciutadania i la difusió selectiva de determinats missatges, normalment esbiaixats quan no falsos.

Fa molt de temps que els professionals de la informació i la documentació són conscients d'aquesta problemàtica que ara només s'ha ampliat. El 1989, l'Association of College & Research Libraries (ACRL) advertia que "citizenship in modern democracy involves more than knowledge of how to access vital information. It also involves a capacity to recognize propaganda, distortion, and other misuses and abuses of information", i fixava clarament el que ha estat un dels objectius fins ara de les biblioteques: "public libraries not only provide access to information, but they also remain crucial to providing people with the knowledge necessary to make Meaningful use of existing resources. They remain one of the few Safeguard against information control by a minority". (ACRL, 1989).

Dèiem al començament d'aquest capítol que no hi ha solucions fàcils, censurar les col·leccions i prohibir l'entrada a les biblioteques públiques de determinades obres convenceria a les persones disposades a creure determinats missatges que precisament es censuren perquè són certs. En aquest no hi ha millor al·legat a favor de la llibertat intel·lectual que el que fa Bette Davis al film *Storm Center*⁴⁸ (1956) en defensa de la presència a la biblioteca d'un llibre sobre el comunisme que el consell municipal volia prohibir.

Caldrà, doncs, pensar des de la globalitat de l'activitat de la biblioteca com afrontar aquesta nova dada: reforçant els programes d'alfabetització informacional i adaptar-los a les necessitats actuals, evitar "contraatacar" les notícies falses amb altres notícies, no entrar en discussió amb els usuaris sinó més aviat conscienciar-los i formar lector més crítics i més consumidors d'informació de fonts diverses (Finley; McGowan; Kluever, 2017). Podem afegir també, de la necessitat d'oferir col·leccions equilibrades que no donin més

⁴⁸ <https://twitter.com/pepvivesBIB/status/992917407760076801>

importància a segons quines visions d'un tema només perquè comercialment són més abundants.

3.5.6 Projectes i iniciatives en l'àmbit de la informació i la documentació

En els darrers temps, en l'àmbit de la informació i la documentació s'han generat diferents projectes i iniciatives. En aquesta línia, la International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), entre d'altres iniciatives, ha creat i difós una infografia (vegeu gràfica 4) "Com detectar les notícies falses", en diferents llengües i que s'ha convertit en viral.

Tal i com hem apuntat anteriorment (López-Borrull, Vives-Gracia & Badell, 2018) aquesta infografia pot ser de gran utilitat, sobretot perquè té viralitat per a poder arribar allà on s'estan difonent les informacions poc precises o falses. Segons la pròpia definició de l'IFLA, "...una simple pero efectiva herramienta que ofrece una alternativa, basada en la convicción de que la educación es la mejor forma que los usuarios adquieren confianza y de que los gobiernos no disculpen una censura innecesaria".

Institucions de govern i parlaments de molts països han realitzat reunions i sessions de treball de màxim nivell: Parlament de Finlàndia, Suècia, Alemanya, Vietnam o Malàisia per posar només alguns exemples. Així mateix, el Parlament de Catalunya va celebrar la jornada *Com combatre la desinformació en línia i les fake news (29-03-219)*, organitzada pel Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC) i el Col·legi de Periodistes de Catalunya, centrada en el camp dels mitjans de comunicació (periodistes i comunicadors). El treball en aquest àmbit de les biblioteques en el nostre país és important. La temàtica és recurrent en tota jornada o reunió professional, com en les darreres Jornades Catalanes de Documentació⁴⁹ (Barcelona, 10-11 maig 2018) o la conferència sobre notícies falses a la trobada de la Xarxa de Biblioteques Municipals de la Diputació de Barcelona (XBM) el febrer del 2018 i en les innombrables activitats de cadascuna de les biblioteques públiques arreu del país.

⁴⁹ <http://www.cobdc.net/15JCID/>

Gràfica 4. Infografia creada per la IFLA per a lluitar contra les fake news
Font: <https://www.ifla.org/publications/node/11174>

L'IFLA, a més de la iniciativa citada anteriorment, ha llançat una campanya que incentiva els seus membres a participar en debats sobre els mitjans de comunicació i sobre l'alfabetització informacional a tot el món per a cridar l'atenció sobre el paper fonamental que les biblioteques poden i han de realitzar. La mateixa IFLA conjuntament amb l'Unió Europea va organitzar un col·loqui a Brussel·les (febrer 2018) per a debatre específicament la problemàtica de la desinformació a internet. En aquest col·loqui una de les conclusions principals va ser que calia anar cap a polítiques de formació en competències digitals de la ciutadania i no tant cap a establir polítiques restrictives o de prohibició d'accés. En el

Congrés mundial anual de l'IFLA (agost 2018) la institució va aprovar el document "Declaración de la IFLA sobre las noticias falsas"⁵⁰.

La UNESCO, per la seva part, ha reiterat el seu compromís de treball i esforç amb l'Alfabetització Mediàtica i Informacional (AMI/MIL)⁵¹ com un dels requisits més importants per a fomentar l'accés equitatiu a la informació i al coneixement així com per a promoure els mitjans de comunicació i els sistemes d'informació lliures, independents i pluralistes. En aquesta línia ha creat i difós el document *Les Cinc Lleis de l'Alfabetització Mediàtica i Informacional*.⁵² La MIL contempla tots els tipus de mitjans de comunicació i altres proveïdors d'informació i continguts com les biblioteques, els arxius, els museus i internet, independentment de la tecnologia emprada. La CILIP (The Library Information and Association) ha modificat recentment (abril 2018) la seva definició sobre Alfabetització Informacional,⁵³ sorgida de la Proclamació d'Alexandria (UNESCO, 2005) per adaptar-la a les necessitats del fenomen de les notícies falses. Una de les propostes més destacades de la CILIP és la necessitat de realitzar un treball multidisciplinari des de les biblioteques. Segons aquesta institució britànica, cal una estreta col·laboració entre tots els agents socials i professionals implicats com educadors, bibliotecaris i professionals dels *mass media*. Als Estats Units, l'American Library Association (ALA) ha desplegat tot un seguit d'accions i esdeveniments en torn de les fake news, entre les quals destaca la publicació monogràfica *Combating Fake News in the Digital Age* (Burkhardt, 2017), un títol prou explícit. A Espanya, el Consejo de Cooperación Bibliotecaria (CCB), organisme dependent del Ministerio de Cultura, i en concret, el Grupo de Trabajo sobre Alfabetización Mediática e Informacional (GTALFIN) ha elaborat l'informe "Integración de las competencias ALFIN/AMI en el sistema educativo: referencias, contexto y propuestas"⁵⁴, on es recullen 10 mesures urgents per a la integració efectiva de les esmentades competències en mitjans i informació (*media literacy*).

L'adopció en massa de les tecnologies relacionades amb internet ha canviat la manera de crear i consumir notícies. Segons Chen, Conroy i Rubin (2015) l'entorn actual de notícies en línia és el que incentiva la velocitat i l'espectacle en els continguts generats per l'usuari. Aquests autors proposen la creació d'una eina de detecció automàtica de notícies falses com a complement de les polítiques de formació mediàtica. És a dir, argumenten una doble acció per a combatre el problema: a) un compromís públic proactiu d'educadors, bibliotecaris i professionals dels mitjans de comunicació per a promoure pràctiques d'alfabetització mediàtica, tal com hem vist anteriorment que també esmenta la CILIP; b) el desenvolupament d'eines i tecnologies automàtiques que ajudin a verificar, vetllar i comprovar els fets i ajudar així als lectors de notícies filtrant i marcant la informació dubtosa. En aquest darrer punt, la proposta coincideix amb les polítiques anunciades pels gegants tecnològics com Google amb un cercador especialitzat en notícies falses (*Fact Check Explorer*), Facebook i Twitter.

⁵⁰ <https://www.ifla.org/files/assets/faife/statements/ifla-statement-on-fake-news-es.pdf>

⁵¹ <http://www.unesco.org/new/es/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/>

⁵² http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/Events/mil_five_laws_spanish.png

⁵³ <https://infolit.org.uk/ILdefinitionCILIP2018.pdf>

⁵⁴ http://www.ccbiblio.es/wp-content/uploads/Integracion_competencias_ALFIN-AMI_sistema_educativo.pdf

Tot sembla indicar que haurem de treballar activament, potser més activament que fins ara, en l'alfabetització mediàtica, des dels primers estadis del sistema educatiu. Sobretot, tenint en compte els resultats d'estudis diversos que conclouen una infrautilització dels recursos i fonts d'informació contrastats per part d'estudiants universitaris, o, l'estudi de Saunders (2017) on s'analitzaven els continguts de 517 tutorials de programes d'alfabetització informacional de 52 institucions nord americanes, amb el resultat que només l'1,4% incloïa l'estudi de les notícies falses. L'autora de l'estudi indicava la necessitat de prestar atenció a aquesta casuística, ja que actualment el problema no és tant trobar informació sinó com avaluar-la. Potser hauríem d'aprofitar "la bona reputació i confiança" professional que els bibliotecaris i les bibliotecàries despertem, si més no, als Estats Units com revela una enquesta feta per la biblioteca de l'estat de Maine⁵⁵ el 2016, on som la segona professió, només superada pels infermers/es, amb un 78% de confiança i fiabilitat.

3.5.7 Conclusions i propostes per a una col·laboració eficient entre disciplines

Una aproximació des de la informació i la documentació al fenomen de la desinformació seria considerar que aquesta es situa dins d'un més dels impediments que com a disciplina hem hagut de bregar, com ara la censura o la infoxicació. Aquesta situació entre creadors d'informació i coneixement i els usuaris que els volen emprar sempre ha estat un terreny en tensió.

Tanmateix, el fenomen de les fake news sembla actualment pivotar més al voltant de la intersecció entre la Comunicació i la Política, i sembla que tant des de les visions de les grans polítiques d'informació, o bé amb l'autogestió dels periodistes dins de projectes rellevants com els inclosos dins de Maldita.es, ja hi hauria prou per a encarar el problema.

Des del nostre punt de vista, des de diverses disciplines és possible ajudar a reduir la repercussió social. Diem reduir perquè no parlem d'eliminar, però sí possiblement eliminar el fet que les notícies falses o la desinformació en general es situï, no volgutament, en el centre de la pressió social. El risc d'adquirir que determinats partits més extrems guanyen presència i representativitat gràcies a la desinformació és alt, però caldria recordar com ja hem comentat al llarg del capítol, que en seria un símptoma més i no el principal problema, i que la crisi de les democràcies occidentals inclou la desinformació com a conseqüència del descrèdit més general, i serien en aquestes aigües on les certeses i incerteses podrien ser més rellevants. Aquest fet també apareix a la ciència, on ja es comença a parlar també de fake science, tot i que també justament problemes de veracitat i certesa han existit des de sempre que la informació científica s'ha gestionat i difós (López-Borrull, 2019).

Per tant, per a problemàtiques complexes, les solucions haurien de passar, creiem, per estratègies globals i interdisciplinàries. És, doncs, la col·laboració entre les diverses aproximacions i mesures que caldria actuar. En aquest mateix llibre hauran pogut trobar diversos projectes relacionats amb el Periodisme, com ara el projecte EduCAC. Dins de la Comunicació, estan generant-se projectes en col·laboració amb els grans dels mitjans socials, com ara entre Maldita.es, Newtral i Facebook. Assumir que no només els algorismes poden solucionar i identificar les fake news, ni només la cura única de

⁵⁵ http://digitalmaine.com/msl_docs/101

continguts permet veure que hi ha un espai comú on es pot aportar. Ja Farmer (2017) destaca que les habilitats adquirides pels bibliotecaris formadors en alfabetització de mitjans els fan especialment adequats per a acompanyar als estudiants en aquest procés. També els professionals de la informació porten temps treballant en els àmbits de la documentació informativa transversal, associada a diverses disciplines, aplicant mètodes d'identificació i avaluació de fonts d'informació (Cid, Perpinyà, López-Borrull i Recoder, 2009). Les notícies falses no es combaten amb la censura sinó precisament amb més i millors notícies, i més formació en fonts d'informació.

Què cal fer no és pas una decisió fàcil. Segons Johnson (2017), les biblioteques tenen una de les coses més preuades en el món, com ha demostrat l'enquesta de la biblioteca de l'estat de Maine (Estats Units) comentada anteriorment, una marca respectada i en la que els usuaris confien.

Si assumim el paper dels professionals de la informació i la documentació com a experts en el que s'ha anomenat raonament cívic en línia (Wineburg, 2016) són moltes les estratègies que podem incorporar en els actuals plans d'alfabetitzacions informacionals i/o mediàtiques. Probablement una de les principals tasques a fer sigui una revisió profunda dels plans actuals per adaptar-los a les exigències actuals. Farmer (2017) ens proposa algunes eines per a treballar dins de l'àmbit de l'ensenyament però que fàcilment són extrapolables a d'altres col·lectius d'usuaris:

- Criteris per a avaluar les notícies i altres fonts d'informació
- Utilitzar llocs de comprovació dels fets
- Llegir fonts acreditades
- Cercar perspectives diferents
- Practicar l'alfabetització de mitjans
- Reduir la compartició de les notícies dubtoses
- Recolzar i comprometre's amb el periodisme d'alta qualitat

Altres accions que creiem necessàries per anar incorporant a les agendes de les biblioteques podrien ser (López-Borrull et al, 2018):

- Disposar de materials de formació en línia amb exemples de notícies falses i fonts d'informació fiables.
- Difondre els serveis de verificació de dades (*factchecks*) i crear vies de col·laboració amb els ciutadans (per què no un laboratori ciutadà de verificació de notícies falses de proximitat dins d'una biblioteca pública?)
- Organitzar tallers pràctics sobre detecció de notícies falses
- Reforçar les col·leccions, especialment les digitals, amb subscripcions a mitjans de comunicació d'alta qualitat

- Reforçar el coneixement dels codis ètics professionals per part dels nostres professionals per a dotar-los d'eines que els ajudin a definir les polítiques d'adquisicions de les biblioteques

Considerem especialment necessari que totes aquestes accions o qualsevol altra que es pugui fer en aquesta temàtica ha de considerar ineludiblement el treball col·laboratiu amb els altres professionals implicats: comunicació i educació. Talment hem comentat que les institucions internacionals i bibliotecàries aconsellen.

Afirma Rochlin (2017) que estem en una guerra d'informació. Si això és així, lluny d'assumir que és impossible lluitar contra les notícies falses, el que cal és reivindicar el paper dels professionals de la informació com a generals en aquesta batalla a través del que sempre hem fet: formar usuaris crítics. De tota manera, per a això, cal fer-ho de forma col·laborativa amb altres disciplines i aproximacions perquè plegats es pugui fer més força i no esdevenir ineficients guerres de guerrilles. No hi ha només una solució legal, o tecnològica ni informativa. La solució vindrà, possiblement, per la conjugació de tots aquests esforços. Jugar-nos la validesa de la democràcia, la ciència i la veritat no és poca cosa.

Bibliografia

- Allcott, H., Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Anderson, R. (2017). Fake news and alternative facts: five challenges for academic libraries. *Insights*, 30(2), 4-9. DOI: <https://doi.org/10.1629/uksg.356>
- Association of College & Research Libraries (ACRL) (1989) [en línia]. Presidential Committee on Information Literacy: Final Report. <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>
- Becker, B. W. (2016). The Librarian's Information War. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 35(4), 188-191, DOI: 10.1080/01639269.2016.1284525
- Bessi, A., Ferrara, E. (2016). Social bots distort the 2016 U.S. Presidential election online discussion. *First Monday*, 21(11) <http://firstmonday.org/article/view/7090/5653>
- Burkhardt, J. M. (2017). Combatting Fake News in the Digital Age. *Library Technology Reports*, 53(8).
- Bruns, A., Highfield, T., Burgess, J. (2013). The Arab Spring and social media

- audiences: English and Arabic twitter users and their networks. *American Behavioral Scientist*, 57(7), 871-898.
- Casero-Ripollés, A., López-Meri, A. (2015). Redes sociales, periodismo de datos y democracia monitorizada. A: Campos Freire, Francisco y Rúas Araújo, José (eds.). Las redes sociales digitales en el ecosistema mediático. La Laguna: Sociedad Latina de Comunicación Social, 96-113.
<http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/152487>
- Catà, J. (2017). Les claus de l'èxit de la comunicació dels Mossos durant els atemptats. *El País*, 23/08.
https://cat.elpais.com/cat/2017/08/22/catalunya/1503424466_948173.html
- Chen, Y., Conroy, N. J., Rubin, V. L. (2015). News in an online world: The need for an “automatic crap detector”. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 52(1)1-4.
- Cid, P.; Perpinyà, R.; Lopez, A.; Recoder, M. (2009). La competencia documental en los nuevos títulos de grado. Dins: Actas do IV Encontro Ibérico EDIBCIC 2009, 253-263. ISBN. 978-989-26-0014-7. <http://hdl.handle.net/10760/18760>
- CILIP. Information Literacy Group. (2018). Definition of Information Literacy.
<https://infolit.org.uk/ILdefinitionCILIP2018.pdf>
- Comissió Europea (2018a). Fake news and disinformation online. Flash Eurobarometer 464. [en línia]
<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/82797>
- Comissió Europea (2018b). La lucha contra la desinformación en línea: un enfoque europeo [en línia] COM(2018) 236 final.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0236&from=en>
- Cortiñas-Rovira, S., Darriba Zaragoza, M. (2018). Análisis de la presencia de pseudociencia en los catálogos de las bibliotecas públicas españolas. *Revista Española de Documentación Científica*, 41(1), e197. <https://doi.org/10.3989/redc.2018.1.1474>
- Farmer, L. S. J. (2017). Don't Get Faked Out by the News: Preparing Informed Citizens. *CSLA Journal*, 41(1) http://csla.net/wp-content/uploads/2012/09/CSLA_Journal_41-1_-2017_V2.pdf
- Finley, W., McGowan, B., Kluever, J. (2017). Fake News: An Opportunity for Real Librarianship. *ILA Reporter*, XXXV(3)
<https://www.ila.org/publications/ila-reporter/article/64/fake-news-an-opportunity-for-real-librarianship>

- Gutiérrez-Rubí, A. (2012). Infografías, visualizaciones y política [en línia]
<http://blogs.elpais.com/micropolitica/2012/04/infografias-visualizaciones-y-politica.html>
- IFLA (2012). IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers.
<https://www.ifla.org/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians>
- Johnson, B. (2017). Information literacy is dead: the role of libraries in a post-truth world. Infoday march <http://www.infoday.com/cilmag/mar17/Johnson--Information-Literacy-Is-Dead--The-Role-of-Libraries-in-a-Post-Truth-World.shtml>
- Journell, W. (2017). Fake news, alternative facts, and Trump: Teaching social studies in a post-truth era. *Social Studies Journal*, 37(1), 8-21.
<http://www.uncg.edu/~awjourne/Journell2017ssj.pdf>
- Lapowsky, I. (2018). Mueller's Team has interviewed Facebook Staff as part of Russia Probe [en línia]
<https://www.wired.com/story/robert-mueller-russia-investigation-facebook/>
- Lomas, N. (2018). Fake news is an existential crisis for social media [en línia]
<https://techcrunch.com/2018/02/18/fake-news-is-an-existential-crisis-for-social-media/>
- López-Borrull, A., Vives-Gràcia, J., Badell, Joan-Isidre (2018). Fake news, ¿amenaza u oportunidad para los profesionales de la información y la documentación? *El profesional de la información*, 27(6), 1346-1356.
<https://doi.org/10.3145/epi.2018.nov.17>
- López-Borrull, A. (2018) [ressenya]. McNair, B. Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism. *Quadern del CAC*, 44, 95-96.
https://www.cac.cat/sites/default/files/2018-08/Q44_CA_0.pdf
- López-Borrull, A. (2019). 'Fake science': el tsunami de la desinformació arriba a la ciència. ComeIn. Revista dels Estudis de Ciències de la Informació i la *Comunicació*, 86 <https://www.uoc.edu/divulgacio/comein/ca/numero86/articles/Fake-science-tsunami-desinformacio-ciencia.html>
- McNair, B. (2018). Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism. Londres: Routledge, 2018.
- Martens, B., Aguiar, L., Gómez, E., Mueller-Langer, F. (2018). The Digital Transformation of News Media and the Rise of Disinformation and Fake News. *Digital Economy Working Paper* 2018-02, Joint Research Centre Technical Reports.
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3164170>
- Portland Research Group, Maine State Library, Lockwood, Bruce M., and Ritter, James

- (2016). Maine State Library: Trusted Professionals Survey 2016. Library Documents. Paper 101. http://digitalmaine.com/msl_docs/101
- Rochlin, N. (2017). Fake news: belief in post-truth, *Library Hi Tech*, 35(3), 386-392, <https://doi.org/10.1108/LHT-03-2017-0062>
- Roth, Y. (2018). Automation and the use of multiple accounts [en línia] https://blog.twitter.com/developer/en_us/topics/tips/2018/automation-and-the-use-of-multiple-accounts.html
- Saunders, L. (2018). Information Literacy in Practice: Content and Delivery of Library Instruction Tutorials. *The Journal of Academic Librarianship*, 44(2), 269-278 <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2017.12.022>
- Shao, C., Ciampaglia, G.L., Varol, O., Flammini, A., Menczer, F. (2017). The spread of misinformation by social bots [en línia] <https://arxiv.org/pdf/1707.07592.pdf>
- Shearer, E., Gottfried, J. (2017). News Use Across Social Media Platforms 2017. http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/13/2017/09/13163032/PJ_17.08.23_socialMediaUpdate_FINAL.pdf
- Silverman, C. (2016). This Analysis Shows how Fake Election News Stories Outperformed Real News on Facebook. *BuzzFeed News*, November 16. https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.fg6WOLrM1
- Tambini, Damian (2017). Fake news: Public policy responses. Media policy brief 20. London: Media Policy Project, London School of Economics and Political Science <https://goo.gl/6dvMtT>
- Vosougui, S., Roy, D., Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151. DOI: 10.1126/science.aap9559
- Weedon, J., Nuland, W., Stamos, A. (2017). Information Operations and Facebook. <https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf>
- Wineburg, S., McGrew, S., Breakstone, J., Ortega, T. (2016). Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning [en línia]. <http://purl.stanford.edu/fv751yt5934>

Wong, J.C. (2018). Facebook ending News Feed experiment condemned as 'Orwellian'
[en línia]. <https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/01/facebook-news-feed-experiment-media-posts>